

Определяне на тегловните коефициенти при оценяване на предприятията: един преглед на българската научна литература

Румен Домбашов*

Увод

Съгласно приетите Български стандарти за оценяване - БСО (2018) от Камарата на независимите оценители в България, стойността на предприятията се оценява на базата на три метода: пазарен, приходен и разходен. Всеки от тези методи има своите предимства и недостатъци, а приложението им е свързано с редица ограничения и трудности, които влияят върху крайната стойност на оценката (Damodaran, 2002). Международните стандарти за оценяване на предприятието препоръчват използването на повече от един метод при отсъствие на достатъчно начални данни (МСО 105, 2017). Според препоръките на МСО 105 (2017), справедливата пазарна стойност на предприятието се формира като сума от стойностите на това предприятие, определени по минимум два от методите, претеглени с тегловни коефициенти. В практиката оценителите правят известни корекции на оценката на предприятието с цел да се доближат до резултатите, които първоначално са очаквали. Тези корекции

пораждат субективизъм. Субективизъм се генерира, също така, и при определяне/задаване на тегловните коефициенти, използвани за формиране на пазарната стойност на предприятието.

Целта на тази статия е провеждането на систематичен преглед на българската научна литература, индексирана в научната база данни Google Scholar, по проблема за определянето на тегловните коефициенти, прилагани при оценяване стойността на предприятията. Прегледът обхваща периода до края на 2021 година. В методологическо отношение прегледът се основава на методологията PRISMA (Moher et al., 2009) и използва структуриран подход.

Формулирани са два изследователски въпроса (ИБ):

ИБ1 Какви инструменти препоръчва българската научна литература за определяне на тегловните коефициенти при оценяване на стойността на предприятията?

ИБ2 Какви инструменти са известни в българската научна литература за определяне на тегловните коефициенти, използвани в управленските дейности по оценяване?

Статията е разработена в три части. В първата част е изяснена методологията на прегледа на литературата. Във втората част са представени резултатите от прегледа и са дадени отговори на поставените изследователски въпроси. Третата част обхваща дискусия по темата на прегледа. В нея са посочени и основните ограничения на прегледа, както и някои идеи за бъдещи изследвания по проучваната тема.

1. Методология на прегледа

Настоящият преглед на научната литература има систематичен характер, използва структуриран подход и се основава на методологията PRISMA (Moher et al., 2009).

Прегледът е проведен на три етапа:

- #Разработване на протокол за търсене;
- #Провеждане на търсенето; и
- #Анализ на резултатите.

* Ас. д-р Румен Домбашов
Университет за национално и световно стопанство,
Катедра „Управление“

1.1. Етап “Разработване на протокол на търсене”

Протоколът за преглед на научната литература, проведен в настоящата статия, е представен на фиг. 1. Протоколът обхваща препоръчаните от Moher et al. (2009) елементи за систематичен преглед на научната литература.

Фиг. 1. Протокол за прегледа на научната литература

<i>Необходимост от преглед на литературата</i>
Целта на тази статия е провеждането на систематичен преглед на българската научна литература, индексирана в научната база данни Google Scholar, по проблема за определянето на тегловните коефициенти, прилагани при оценяване стойността на предприятията.
<i>Изследователски въпроси (RQ)</i>
IB1 Какви инструменти препоръчва българската научна литература за определяне на тегловните коефициенти при оценяване на стойността на предприятията?
IB2 Какви инструменти са известни в българската научна литература за определяне на тегловните коефициенти, използвани в управленските дейности по оценяване?
<i>Източници на търсене</i>
Google Scholar
<i>Фраза за търсене</i>
(теглов* OR тежест*) AND коефициент* AND предприятия* AND (оценка OR оценяване)
<i>Стратегия за търсене</i>
полета: "със всички думи", "където и да е в източника "
период: 31-01-2022г.
<i>Критерии на търсене</i>
Източници, съдържащи фразите за търсене; Видове документи: всички източници; Език: български.
<i>Критерии за изключване</i>
Източници, които са: 1) не са свързани с темата на настоящия преглед; 2) извън целта на настоящия преглед.
<i>Критерии за качество</i>
Източници с отворен достъп.

1.1.Етап “Провеждане на търсенето”

В съответствие с препоръките за систематичен преглед на научната литература по методологията PRISMA (Moher et al., 2009), търсене на българска научна литература обхваща пет дейности (фиг. 2): първоначално търсене, преглед по резюме и заглавие, преглед по съдържание, преглед за допустимост, и обобщаване и анализ на данни. Търсенето е проведено в съответствие с възприетите критерии за търсене, за изключване и за качество, описани в протокола от фиг. 1.

1.2.Етап “Анализ на резултатите”

Резултатите от проведения преглед на

българската научна литература са анализирани по следните критерии:

- Година на публикуване (фиг. 3);
- Публикуващ източник (фиг. 4);
- Методологическа рамка на източниците (фиг. 5), в т.ч.:
 - ✓ според теорията на източника – икономическа, социална и няма теория;
 - ✓ според подхода на източника – качествен, количествен и смесен;
 - ✓ тип на източника – потвърждаващ, проучващ и формулиращ;
 - ✓ метод за събиране на данни – анкета, интервю и други;

- ✓ метод за анализ на данни – описателна статистика, интерпретация и смесени.

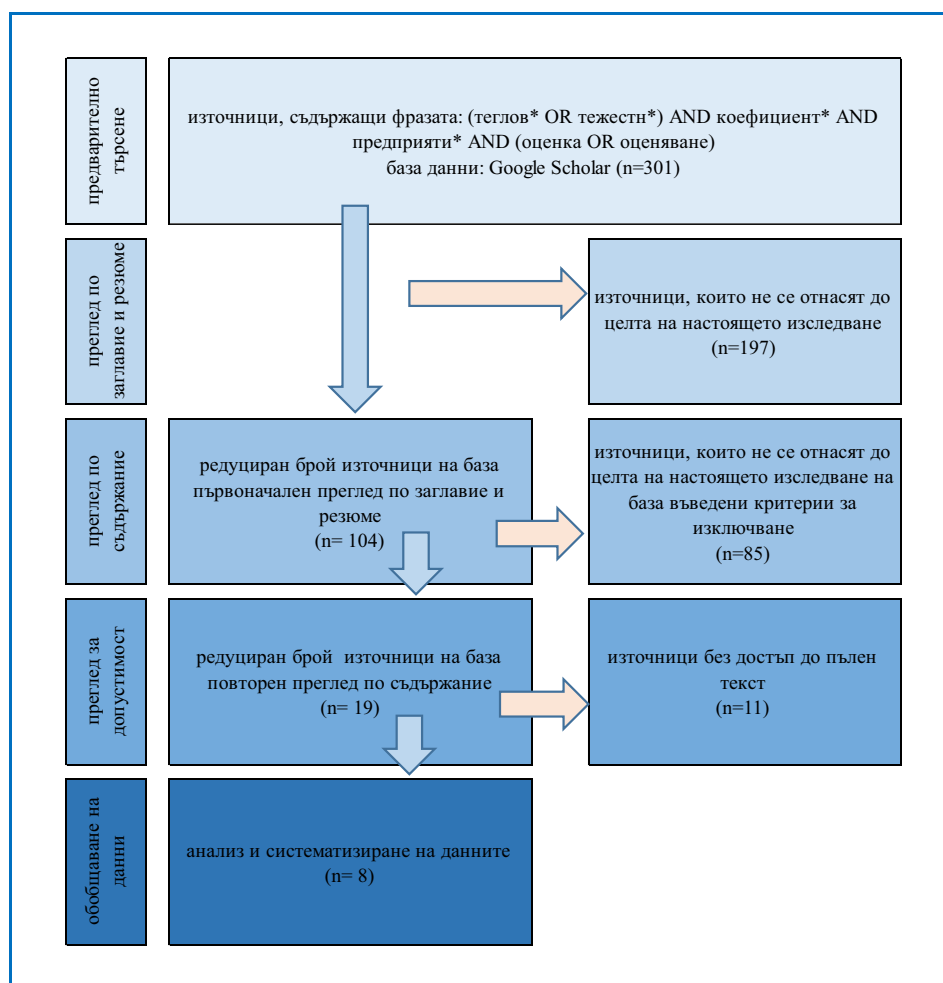
Резултатите от проведеното търсене са описани и представени графично при използване на метода на [описателна статистика](#).

2. Резултати от прегледа

2.1. Описание на резултатите от търсенето

Съгласно възприетата стратегия за търсене (фиг. 1), беше проведено търсене в базата данни Google Scholar чрез фразата: (теглов* OR тежестн*) AND коефициент* AND предприятия* AND (оценка OR оценяване)...”. Търсенето обхваща периода до края на 2021 г. Резултатите от търсенето са представени на фиг. 2.

Фиг. 2. PRISMA диаграма на прегледа на научната литература

301 записа (научни публикации) бяха открити в резултат от дейността “първоначално търсене”. Заглавията и резюметата на тези записи бяха прегледани и анализирани за връзка с темата на настоящия преглед в едноименната втора дейност. Поради отсъствие на такава връзка 197 записа бяха отстранени от първоначално откритите 301 записа. В третата дейност от търсенето беше анализирано съдържанието на останалите 104 записа по втория критерий за изключване (фиг.1). Като резултат бяха изключени 85 записа, които не съответстваха на темата на настоящия преглед. Така наборът от записи беше сведен до 19 записа. В четвъртата дейност “преглед за допустимост” бяха отстранени 11 записа с липсващ пълен текст. В петата дейност беше определен наборът от източници на публикуване, използвани като основа на настоящия преглед на литературата. Това са 8 източника, които са представени на фиг. 3.

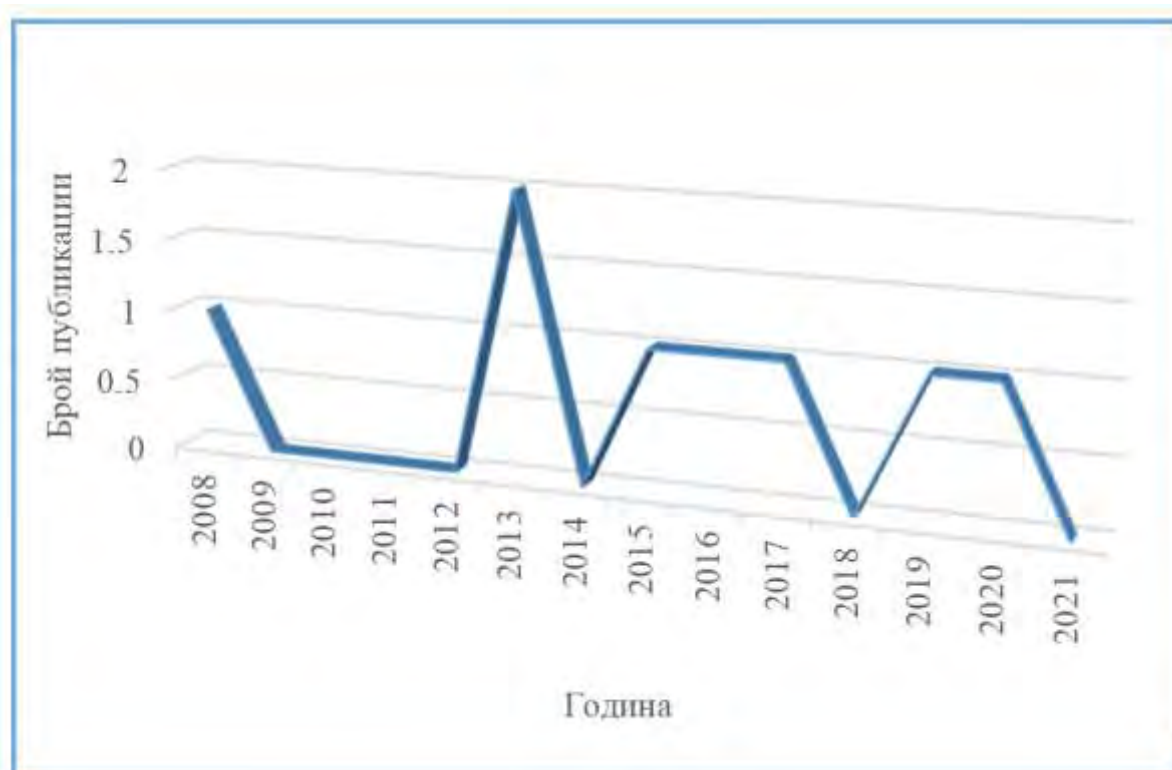
Фиг. 3 Набор от източници, използвани в прегледа на научната литература

1	Опционен подход за оценка на предприятие	(Илийчовски, 2008)
2	Сравнителен подход в оценката на бизнеса в условия на формиращ се пазар.	(Касърова и др., 2009)
3	Финансови аспекти при оценката на проекти при строително предприемачество	(Моравенов, 2015)
4	Оценка на информационни системи заиндексиране и анализ на онлайн публикации	(Милев, 2017)
5	Относно някои аспекти при оценка на предприятие	(Цонкова, 2019)
6	Оценяване на активи чрез пазарни множители	(Канарян, 2016)
7	Модел за оценка структурата на одиторските практики	(Маджид, 2020)
8	Измерване и оценяване на конкурентноспособността на фирми	(Димитрова, 2013)

2.2. Разпределение на резултатите по година на публикуване

Разпределението на набора от източници по години е представено на фиг. 4. Както е видно, периодът на публикуване е 2008г.-2021г. Годишната на най-голям интерес към темата на настоящия преглед е 2013г., през която са публикувани 25% от всички източници.

Фиг.4. Разпределение на източниците по година на публикуване

2.3. Разпределение на резултатите според характера на публикуващия източник

Характерът на източниците на публикуване, използвани в настоящия преглед, е представен на фиг. 5. Пет от тях са статии в научни списания. Списанията на публикуване са: KNOWLEDGE – International Journal, „Хай тек“, Научни трудове на съюза на учените в България, „Народностопански архив“ и „Бизнес управление“ – Свищов. Те представляват 62,5% от всички източници. Останалите 37,5% от набора източници включват един научен доклад от международна конференция, глава от учебник и едно учебно помагало.

Фиг. 5. Характер на публикуващ източник

описания	(Димитрова, 2013), (Илийчовски, 2008), (Маджид, 2020), (Милев, 2017), (Цонкова, 2019)
научни доклади от конференции	(Моравенов, 2015)
учебно помагало, глава от учебник	(Касърова и др., 2009), (Канарян, 2016)

2.4. Характеристики на методологическата рамка на набора от публикуващи източници

Наборът от източници, използван в настоящия преглед на българската научна литература, се характеризира със следните методологически особености (фиг. 6).

Фиг. 6. Методологически характеристики на набора от източници

<i>теория на източника</i>		
1 икономическа	6	75.0%
2 социална	1	12.5%
3 няма теория	1	12.5%
<i>подход на източника</i>		
1 качествен	4	50.0%
2 количествен	2	25.0%
3 смесен	2	25.0%
<i>тип на източника</i>		
1 потвърждаващ	3	37.5%
2 проучващ	1	12.5%
3 формулиращ	4	50.0%
<i>методи за събиране на данни</i>		
1 анкета	2	25.0%
2 интервю	1	12.5%
3 други (годишен финансов отчет, статистически данни)	5	62.5%
<i>методи за анализ на данни</i>		
1 описателна статистика	5	62.5%
2 интерпретация	1	12.5%
3 смесен	2	25.0%

· Критерий „теория на източника“ - 75% източниците се базират на икономически теории (Димитрова, 2013; Илийчовски, 2008; Канарян, 2016; Касърва и др., 2009; Моравенов, 2015; Цонкова, 2019), 12.5% - на социална теория (Маджид, 2020) и 10% не се базират на теория (Милев, 2017).

· Критерий „подход на източника“ - 50% от източниците използват качествен подход (Илийчовски, 2008; Моравенов, 2015; Маджид, 2020; Цонкова, 2019), 25% количествен подход (Касърва и др., 2009; Канарян, 2016), а останалите 25% - смесен (Димитрова, 2013; Милев, 2017). Качественият подход, наричан от някои автори „оценъчен с експерти“ (Маджид, 2020), се базира на метода на експертните оценки.

· Критерий „тип на източника“ – Източниците от формулиращ тип са 50% (Касърва и др., 2009; Димитрова, 2013; Маджид, 2020; Милев, 2017), от потвърждаващ тип са 37.5% (Илийчовски, 2008; Канарян, 2016; Цонкова, 2019) и от проучващ тип са 12.5% (Моравенов, 2015).

· Критерий „метод за събиране на данни“ – Преобладават източниците, използващи т. нар. „други методи“ (Илийчовски, 2008; Касърва и др., 2009; Моравенов, 2015; Цонкова, 2019; Канарян, 2016). Те формират 62.5% от набора източници, като използват данни от финансовите отчети на предприятията и финансовите пазари. Останалите източници (37.5% от набора източници) използват анкетиране (Димитрова, 2013; Маджид, 2020) и

интервю (Милев, 2017) като методи за събиране на данни.

· Критерий „метод за анализ на данни“ – В набора от източници, използван в настоящия преглед на литературата, преобладават тези, прилагащи описателната статистика (Димитрова, 2013; Илийчовски, 2008; Канарян, 2016; Касърова и др., 2009; Милев, 2017). Те обхващат 62,5% от всички източници. Другите източници са разпределени, както следва: 12,5% за източниците, използващи интерпретацията (Цонкова, 2019) и 25% за тези, прилагащи смесен метод за анализ на данни (комбинация от количествени и качествени методи) (Моравенов, 2015; Маджид, 2020).

2.5. Отговор на изследователските въпроси

По отношение на първия изследователски въпрос ИВ1 резултатите показват, че въпросът за определяне на тегловните коефициенти при оценяване стойността на предприятията е слабо коментиран в българската научна литература. Обект на интерес за българските автори са по-скоро методите за оценяване. Цонкова (2019) асоциира стойността на предприятието с такава величина или диапазон около нея, която е определена чрез подходящи методи за оценяване и е в съответствие с оценителските стандарти. Този автор счита, че субективната преценка на оценителя е в основата на избора на методи за оценяване и на определянето на тежестта им при формиране стойността на предприятието (Цонкова, 2019). По отношение на подхода за определяне на тегловните коефициенти Цонкова (2019) препоръчва средноаритметичния. Тя подчертава, че по този подход изчислената средна оценка едва ли е най-точната, но диапазонът около нея дава ориентир за консенсусното мнение на пазарните участници (Цонкова, 2019). Според Канарян (2016) кои подходи ще се използват за оценяване зависи от способността на оценителя да прецени уместността на похода за целите на изготвяната оценка. Илийчовски (2008) посочва, че у нас най-често се прилага методът на чистата стойност на активите, но на него му се присъжда по-ниско тегло при формиране на стойността, отколкото на метода на дисконтиране на паричните потоци. Касърова (2009) също препоръчва среднопретегления подход.

Последните трима автори (Канарян, Илийчовски и Касърова), обаче, не коментират как се определят тегловните коефициенти.

Отговор на първи изследователски въпрос ИВ1: Българската научна литература, индексирани в научната база данни Google Scholar до края на 2021 г., препоръчва приложението на среднопретеглен или средноаритметичен подход при формиране на справедливата пазарна стойност на предприятията без директно да се позовава на конкретен метод за определяне на тегловните коефициенти, използвани в процеса на оценяване. Едновременно с това, може да се направи обосновано заключение, че управленската теория и практика разчита преди всичко на метода на експертни оценки за определяне на тегловните коефициенти при оценяването на предприятията.

По отношение на втория изследователски въпрос ИВ2, на първо място, следва да се отбележи, че Моравенов (2015) предлага оценяване, аналогично на формирането на справедлива пазарна стойност, при което оценката представлява сума от произведения на стойностите, калкулирани по различни подходи, и съответните тегловни коефициенти.

На второ място, в набора от източници, използван в настоящия преглед, се коментират три подхода за оценяване, които имат отношение към тегловните коефициенти: средноаритметичен, среднопретеглен и динамичен. Средноаритметичният подход се коментира единствено във връзка с недостатъците му. Според Милев (2017) основен недостатък на този подход е, че по-важните показатели се пренебрегват за сметка на по-маловажните. Същият автор коментира и препоръчва среднопретегленият подход за оценяване. Като основно предимство на среднопретегления подход Милев (2017) посочва възможността за определяне на степен на важност на показателите чрез стойността на техните тегловни коефициент, а като недостатък – необходимостта от формиране на система от тегловни коефициенти. Той подчертава, че формирането на тази система може да се извърши по много и различни начини, като основна цел трябва да бъде стремежът за намаляване на субективността (Милев, 2017). Динамичният подход за формиране на

тегловните коефициенти се препоръчва от Димитрова (2013).

Отговорът на втория изследователски въпрос ИВ2 е, че българската научна литература, индексирана в научната база данни Google Scholar до края на 2021 г., препоръчва среднопретеглен или динамичен подход за формиране на крайните оценки в управленските дейности по оценяване и не коментира методите за определяне на тегловните коефициенти, които се използват в тези дейности.

3. Дискусия

На базата на резултатите от проведения преглед на научната литература могат да се направят следните *заклучения и изводи*:

✓ Относно годината на публикуване (фиг. 4) – В периода 2009-2012 и през 2018 и 2021 темата за определянето на тегловните коефициенти не представлява интерес за изследователите. В периодите 2014-2017, 2018-2020 г. и през 2008 г. се наблюдава постоянен, макар и слаб интерес (по 1 публикация на година) към темата. Единствения пик на изследванията (2 публикации) по тази тема е през 2013 г. Като цяло може да се направи изводът, че към днешна дата темата е актуална, но все още е недостатъчно разработена в българската научна литература.

✓ Относно публикуващия източник (фиг. 5) – Темата на настоящия преглед е засегната преди всичко в статии, публикувани в индексирани научни списания. Това е критерий за качеството на източниците, а следователно и до голяма степен за качеството на изводите от настоящия преглед.

✓ Относно методологическите характеристики на публикуващите източници (фиг. 6):

❖ 75% от източниците са базирани на икономическата теория. Това е логично поради факта, че предприятието е икономическа единица.

❖ Преобладаващата част от източниците (50%), използвани в този преглед, прилагат качествени подходи. До голяма степен този резултат произтича от естеството на изследвания проблем и субективизма на оценителя на предприятието.

❖ Преобладава формулиращият тип източници 50%. Въпреки това, българската

научна литература, индексирана в Google Scholar към края на 2021 г., не предлага методи за калкулиране на тегловните коефициенти при оценяване, използващи статически инструментариум.

❖ Информацията, която се използва при оценяване на предприятията, се извлича преди всичко от финансовите отчети на предприятията и статистиките на финансовите пазари. Това до голяма степен е гаранция за коректността на тази информация, а следователно и за адекватността на генерираните оценки.

❖ Високият относителен дял (62.5%) на източниците, използващи описателна статистика като метод за анализ на данни, е пряко следствие от преобладаващите източници за събиране на данни (финансови отчети и данни от финансови пазари). От друга страна, отсъствието на инферентната статистика като метод за анализ на данни поставя под съмнение надеждността на изводите, направени в източниците от настоящия преглед.

✓ Относно изследователските въпроси:

❖ ИВ1 - Въпросът за определяне на тегловните коефициенти при оценяване на предприятията не е решен в инструментално отношение в българската научна литература, индексирана в научната база данни Google Scholar към настоящия момент. Нито един от авторите в набора от източници не препоръчва приложението на статически инструментариум. Количествените подходи за интегриране на оценките по различните методи в справедливата пазарна стойност на предприятията се свеждат до методите на средна аритметична или средна претеглена.

❖ ИВ2 - Аналогични са изводите по отношение на методите за определяне на тегловните коефициенти, използвани в управленските дейности по оценяване. Към момента българската научна литература, индексирана в научната база данни Google Scholar, не предлага решение на този проблем. Единствената разлика е, че по отношение на оценяването като управленска дейност се разширява обхватът на количествените подходи с динамичния подход.

Резултатите и изводите от настоящия преглед на научната литература се базират на набор от източници, генериран при следните *основни ограничения* (фиг. 1):

- Пълнотекстови документи, открити в Google Scholar;
- Период на прегледа - до края на 2021 г.;
- Език на търсене – български;
- Специфична фраза за търсене на източници.

Препоръките за бъдещи изследвания по темата на тази статия са свързани, на първо място, с отпадане или корекция в ограниченията, дефинирани в протокола за търсене (фиг.1). В този смисъл би било добре прегледът на литературата да се разшири и върху неиндексираната научна литература. Това са преди всичко монографии, учебници и учебни помагала. Аналогична препоръка е за разширяване на фразата и на езиците за търсене. На второ място, би могло да се направи подобен преглед на научната литература, индексирана библиографските бази Web of Science и Scopus. На трето място, препоръчва се оценяването на предприятията, в т.ч. и определянето на тегловните коефициенти за оценяване, да се обвърже по-тясно със системите за управленски контрол в качеството им на комплексна информационна база на предприятията (Ангелова, 2022).

Заклучение

В настоящата статия е направен систематичен преглед на българската научна литература, индексирана в научната база данни Google Scholar, по проблема за определянето на тегловните коефициенти, прилагани при оценяване стойността на предприятията. Прегледът обхваща всички научни публикации на български език, индексирани в Google Scholar до края на 2021 година. За провеждане на прегледа бяха използвани методологията PRISMA и структуриран подход.

Прегледът на българската научна литература, индексирана в Google Scholar, показва, че към края на 2021 г. изследваната тема е слабо разработена, но интерес към нея има. Беше установено, че управленската теория и практика разчита преди всичко на метода на експертни оценки за определяне на тегловните коефициенти при оценяване на предприятията. Освен това, българските автори препоръчват приложението на среднопретеглен или средноаритметичен подход за определяне на

справедливата пазарна стойност на предприятията. Освен тези два подхода, по отношение на управленските дейности по оценяване се препоръчва и приложението на динамичен подход.

Приносът на статията има теоретичен характер. На първо място, статията изяснява състоянието на индексиранията българска научна литература по проблема за определяне на тегловните коефициенти при оценяване стойността на предприятията. На второ място, статията извежда напред проблема за намаляване на субективизма при оценяване на предприятията чрез разработване и внедряване на подходящи количествени инструменти.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Angelova, A. (2022). Rolyata i znachenieto na sistemite za upravleniski control v suvremenniya svyat, *17 Mezhdunarodna nauchna konferenciya na mladite ucheni, fevruari 2022*, UNSS, Sofiya, pod pechat.

2. Bulgarski standarti za otshenyavane (2018). Kamara na nezavisimite otsheniteli v Bulgaria.

Iz vlecheno ot: <http://private.ciab-bg.com/uploads/common/hkxlb5j0pm19g2ya.pdf>.

3. Dimitrova, P. (2013). Izmervane i otshenyavane na konkurentosposobnostta na firmi, *Nauchni trudove na Suyuza na uchenite v Bulgaria – Plovdiv, seriya B. Estestveni i humanitarni nauki, XV, 2013, Nauchna sesia „Tehnika I tehnologii, estestveni i humanitarni nauki”*, 25-26 X 2012, 246-255, <https://cyberleninka.ru/article/n/measurement-and-evaluation-of-the-competitiveness-of-firms/viewer>.

4. Iliy chovski, Sv. (2008). Optshionen podhod za otshenka na predpriyatie, *Narodnostopanski arkhiv*, 4, 45-56, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=121061>.

5. Kanaryan, N. (2016). Otshenyavane na aktivi chrez pazarni mnozhiteli. Manual. *Nauchen elektronen arkhiv na NBU, Sofiya*, <http://eprints.nbu.bg/2889/>.

6. Kasurova, V. (2009). Pramatarska, Sv., & Lazarova, R., *Sravnitelniyat podhod v otshenkata na biznesa v usloviyata na formirasht se pazar. V: Finansovi resheniya: izsledvaniya i praktiki*. Nov

Bulgarski universitet, Sofiya, str. 312-335, http://eprints.nbu.bg/948/1/13_VK_SV_R.pdf.

7. Madzhid, Zh. (2020). Model za otshenka strukturata na oditorskite praktiki, Agentshiya za visoki tehnologii, Hay Tek, 4, 35-44, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=941220>.

8. Milev, P. (2017). Otshenka na informatshionni sistemi za indeksirane i analiz na onlayn publikatshii, *Biznes Upravlenie*, 1, 60-79, <https://dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/3159>.

9. Moravenov, M. (2015). Finasovi aspekti na otshenkata na proekti pri stroitelnoto predpriemachestvo, Sbornik s dokladi ot 30-ta yubiley na mezhhdunarodna nauchno-prakticheska konferentshiya "Stroitelno predpriemachestvo i nedvizhima sobstvenost" – noemvri 2015, str. 456-466. <https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=556649>.

10. Mezhhdunarodni standarti za otshenyavane. (2017, yuli 24). Suvet za mezhhdunarodnite standarti za otshenyavane (IVSC).

Iz vlecheno ot: <http://private.ciab-bg.com/uploads/common/x4cw2fmh98y17sd6.pdf>.

11. Tshonkova, V. (2019). Otnosno nyakoi aspekti pri otshenka na predpriyatie, *KNOWLEDGE – International Journal*, 35(1), 77-84, <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij/article/view/1760>.

12. Damodaran, A. (2002), *Investment Valuation – Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset*, John Wiley & Sons, New York.

13. Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., Altman, D., Antes, G., & Clark, J. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta_analyses: the PRISMA statement (Chinese edition). *Journal of Chinese Integrative Medicine*, 7(9), 889-896. <https://doi.org/10.3736/jcim20090918>